

УДК 378.14.811.111

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.40>**Т. М. Рідель**кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету**Т. О. Кириченко**кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Статтю присвячено розкриттю змісту поняття стратегічної компетенції та її складників, дослідженню особливостей її формування у студентів нелінгвістичних спеціальностей на прикладі навчання мовлення іноземною мовою. Відзначено, що головне завдання процесу навчання іноземної мови в нелінгвістичному закладі вищої освіти або на нелінгвістичних спеціальностях – формування у студентів професійної іншомовної комунікативної компетенції. Визначено, що навчання іноземної мови студентів нелінгвістичних спеціальностей повинно мати професійно орієнтований характер. З'ясовано, що стратегічна компетенція є одним із важливих структурних компонентів іншомовної комунікативної компетенції. Виявлено, що класифікація стратегій, що формуються у студентів у процесі набуття стратегічної компетенції, викликає розбіжності. Щодо цього проведено аналіз визначень та поділ стратегій на два види: навчальні і комунікативні. У результаті зіставлення основних механізмів мовлення і поділу стратегій на навчальні та комунікативні було зроблено висновок, що для здійснення операційного механізму мовлення студент повинен володіти досить розвиненим умінням застосовувати навчальні стратегії, які полягають в реалізації лексичних, фонетичних і граматичних навичок. Виокремлено важливі методичні принципи, на яких має ґрунтуватися формування стратегічної компетенції. Запропоновано використовувати активні методи навчання як засоби успішного формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей у процесі навчання мовлення іноземною мовою. Доведено, що до активних методів навчання можна віднести ігрові методи і метод проблемного навчання. У процесі дослідження було виявлено, що серед ігрових методів особливо популярні рольові та ділові ігри, під час яких студенти вчаться застосовувати на практиці два види стратегій для досягнення головної мети – здійснення професійно орієнтованої комунікації іноземною мовою: навчальні та комунікативні. Описано метод проблемного навчання як засіб формування стратегічної компетенції – метод проблемної дискусії. У результаті дослідження було виявлено, що формування стратегічної компетенції сприяє набуттю суб'єктом освітнього середовища закладу вищої освіти такої якості, як автономність. Запропоновано розробити і впровадити навчально-методичні посібники з розвитку стратегічної компетенції в рамках іншомовної комунікативної компетенції з дисципліни «Іноземна мова».

Ключові слова: стратегічна компетенція, студенти нелінгвістичних спеціальностей, іноземна мова, активні методи навчання, рольова гра, метод проблемного навчання, професійна іншомовна комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає від людини всебічного розвитку її особистості, а також усвідомлення своїх можливостей і готовності до постійного самовдосконалення. Для підготовки таких фахівців у будь-якій області діяльності в сучасних закладах вищої освіти на перший план виходить застосування компетентнісного підходу. Як зазначає І. Зимня, серед чинників, що визначають необхідність застосування компетентнісного підходу в сучасній вищівській освіті, варто насамперед виділити інтеграцію і глобалізацію світової економіки, зміну освітньої парадигми [1].

Унаслідок цього в сучасній методиці викладання спостерігається тенденція до застосування такого поняття, як «комунікативна компетенція», яке стосовно процесу навчання іноземної мови трансформується в поняття «іншомовна комунікативна компетенція». На нашу думку, найбільш точно визначення цього поняття пропонує О. Багузіна: «Іншомовна комунікативна компетенція – готовність і здатність особистості розуміти і породжувати іншомовні висловлювання й інформацію відповідно до конкретної ситуації, конкретної цільової настанови,

комунікативного наміру і завдань професійної діяльності» [2, с. 15].

Із цього визначення можна зробити висновок, що «іншомовна комунікативна компетенція» – дуже багатогранне поняття, яке насамперед пов'язано зі здійсненням комунікативної діяльності іноземною мовою. Якщо говорити про процес навчання іноземної мови в нелінгвістичному закладі вищої освіти або на нелінгвістичних спеціальностях, варто зазначити, що головним його завданням є формування у студентів професійної іншомовної комунікативної компетенції, яка є одним із ключових компонентів професіоналізму майбутніх випускників нелінгвістичних спеціальностей. Отже, навчання іноземної мови студентів нелінгвістичних спеціальностей повинно мати професійно орієнтований характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В історії розвитку поняття «іншомовна комунікативна компетенція» існувало чимало підходів до її структурування. Так, наприклад, згідно з концепцією М. Canale і М. Swain, структурними компонентами іншомовної комунікативної компетенції є: лінгвістична, соціолінгвістична та стратегічна компетенції [3]. L. Bachman і O. Palmer уважають, що основними компонентами іншомовної комунікативної компетенції є лінгвістична, соціолінгвістична, стратегічна і прагматична компетенції [4]. D. Nunnes виділяв у структурі іншомовної комунікативної компетенції тільки два компоненти: лінгвістичний і соціокультурний [5]. У вітчизняній методиці навчання іноземних мов іншомовна комунікативна компетенція розглядається як сукупність таких компонентів: мовленнєвої, мовної, соціокультурної, компенсаторної і навчально-пізнавальної компетенцій [6].

Розглянувши кілька варіантів побудови структури іншомовної комунікативної компетенції, ми доходимо висновку, що стратегічна компетенція є однією з важливих її структурних компонент.

Мета статті – розкрити зміст поняття та складники стратегічної компетенції, дослідити особливості її формування у студентів нелінгвістичних спеціальностей на прикладі навчання мовлення іноземною мовою.

Виклад основного матеріалу. Стратегічна компетенція визначається по-різному. М. Canale і М. Swain визначали стратегічну компетенцію як набір «вербальних і невербальних комунікативних стратегій, які використовуються тоді, коли в комунікації виникають певні труднощі або їй загрожує розрив» [3, с. 30–31]. J. van Ek пропонує схоже визначення стратегічної компетенції: «здатність використовувати невербальні і вербальні стратегії для заповнення (компенсації) прогалів у знанні коду користувачем» [7, с. 89]. Однак слідом за О. Ванівською ми розуміємо під стратегічною компетенцією «здатність особистості на основі отри-

маних знань і умінь адекватно використовувати освоєний репертуар стратегій» [8, с. 57]. У нашому розумінні, стратегії – це інтегрований набір дій, що спрямовані на досягнення певної мети.

Класифікація стратегій, що формуються у студентів у процесі набуття стратегічної компетенції, також має розбіжності. У рамках даної статті ми розділяємо стратегії на два види: навчальні і комунікативні. Навчальні стратегії пов'язані із застосуванням знань мовного матеріалу, а також знань, отриманих на заняттях із профільних дисциплін нелінгвістичних спеціальностей. Комунікативні стратегії пов'язані з умінням вибудувати свою мовленнєву поведінку з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування, а також стратегії отримання й обробки інформації.

Розглянемо процес формування стратегічної компетенції на прикладі навчання мовлення студентів нелінгвістичних спеціальностей. М. Жинкін розробив ієрархічну систему механізмів мовлення. Перший рівень цієї ієрархії представлений двома комплементарними ланками «прийому і передачі повідомлення». У середині кожної ланки М. Жинкін виділяє такі механізми:

1) механізм осмислення, який має дві ланки – аналіз і синтез;

2) механізм утримання в пам'яті, який має дві ланки – довгострокову пам'ять і короткочасну пам'ять;

3) механізм попереджувального синтезу (відображення, що випереджає).

Представлені вище механізми слугують внутрішніми механізмами мовленнєвої діяльності, які сприяють здійсненню головного операційного механізму мовленнєвого спілкування, який, відповідно до запропонованої М. Жинкіним структури, утворюється за допомогою єдності двох ланок:

а) словотвір – з окремих елементів – морфем;

б) фразотвір – з окремих слів [9, с. 352].

Отже, у результаті зіставлення основних механізмів мовлення і поділу стратегій на навчальні та комунікативні можна дійти висновку, що для здійснення операційного механізму мовлення студент повинен володіти досить розвиненим умінням застосовувати навчальні стратегії, які полягають в реалізації лексичних, фонетичних і граматичних навичок. Загальні механізми прийому і передачі повідомлення вимагають від студента застосування комунікативних стратегій, тобто стратегій, завдяки яким студент зможе успішно виокремити з висловлювання свого співрозмовника потрібну для себе інформацію і висловити свою думку щодо отриманої інформації [9, с. 353].

Варто підкреслити, що у процесі навчання іноземної мови формування стратегічної компетенції, як і будь-якої іншої, має ґрунтуватися на трьох важливих методичних принципах:

– навчання іноземним мовам має бути орієнтоване на формування у студента рис бі/полікультурної мовної особистості, що роблять його здатним рівноправно й автономно брати участь у міжкультурному спілкуванні;

– засвоєння досліджуваної мови як засобу міжкультурного спілкування можливе лише в умовах спілкування, що наближаються за своїми основними характеристиками до реального спілкування;

– навчання іноземної мови в контексті міжкультурної парадигми буде успішним за умови його орієнтації на рідну лінгвокультуру студента.

Важливо, щоб студенти від самого початку навчалися спілкуватися мовою, що вивчається, у природній формі, властивій носіям цієї мови, результатом чого має бути їх опанування способів соціальної взаємодії. Під останніми розуміються «<...> ті прийоми і засоби взаємодії, за допомогою яких безпосередньо здійснюється перетворення складних, проблемних, конфліктних взаємин між людьми у процесі їх зміни: вербальні та невербальні засоби комунікації, стратегії, техніки досягнення цілей, виходу з конфлікту, володіння ролями, знання закономірностей людської поведінки загалом тощо, тобто те, що сьогодні у вітчизняній літературі називають часто репертуаром соціальних дій» [10, с. 18].

Для успішного формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей у процесі навчання мовлення іноземною мовою ми пропонуємо використовувати активні методи навчання, тобто діяльнісний підхід. Але реалізувати справді діяльнісний підхід до навчання іноземних мов можна лише за умови, якщо воно буде сплановано не з погляду інтересів процесів викладання предмета, а з погляду специфіки процесів засвоєння студентами іноземної мови. Для цього необхідно створити в аудиторії мікросвіт навколишнього життя з усіма реальними взаєминами між людьми і цілеспрямованістю у практичному використанні мови. Реалізація принципу активності на практиці – це наближення процесу навчання іноземних мов за своїми основними параметрами до процесу опанування студентами мови у природному мовному середовищі. У сучасній методиці викладання іноземної мови активними методами навчання називаються такі форми взаємодії викладача і студентів, за яких і викладач і студент тісно взаємодіють протягом заняття, студенти є не пасивними слухачами, а активними учасниками заняття.

До активних методів навчання, що застосовуються для формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей, можна віднести ігрові методи і метод проблемного навчання.

Серед ігрових методів особливо популярні рольові та ділові ігри. У сучасній педагогічній науці існує безліч варіантів класифікації ділових і рольових ігор. За змістом ділові та рольові ігри поділяються на соціально-побутові та професійні. За характером взаємодії викладача і студентів ігри можуть поділятися на чотири групи: контрольовані викладачем; помірно контрольовані викладачем; ігри, які здійснюються за заздалегідь підготовленим сценарієм; вільні ігри (задається тільки ігрова ситуація). За тривалістю ділові та рольові ігри можуть бути тривалими або короткочасними. Для формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей найбільше підходять тривалі ігри, які здійснюються за заздалегідь підготовленим сценарієм, і вільні тривалі ігри.

Прикладом тривалої гри, що здійснюється за заздалегідь підготовленим сценарієм, може служити гра «Інсценований судовий процес» (“Mock trial”) для студентів юридичного факультету. Проведення цієї рольової гри рекомендується для студентів 2–3-х курсів, коли студенти мають достатній рівень професійних знань, необхідних для участі у грі. Підготовка таких рольових ігор часто здійснюється у взаємодії викладача іноземної мови з викладачами правничих дисциплін. Перед проведенням рольової гри ведеться активна робота викладачем іноземної мови з формування у студентів необхідних мовних навичок. Викладачами правничих дисциплін ведеться робота зі студентами щодо забезпечення їх важливими знаннями та вміннями, необхідними для правильного проведення гри «Інсценований судовий процес». Викладач іноземної мови разом із викладачами юридичного факультету спільно розробляють сценарій для проведення рольової гри. Потім розподіляють ролі між студентами.

Під час проведення такої рольової гри студенти вчать застосовувати на практиці два види стратегій для досягнення головної мети – здійснення професійно орієнтованої комунікації іноземною мовою. Перший вид стратегій – навчальні – являє собою стратегії, що дозволяють доречно застосовувати різну лексику юридичної спрямованості (терміни, мовні кліше), а також здійснювати граматичне оформлення свого мовлення (наприклад, замінювати більш складні граматичні конструкції, невідомі студентам, простішими). Другий вид стратегій – комунікативні, які дозволяють студентам вирішувати комунікативні завдання, що виникають у процесі проведення гри, за допомогою вербальних і невербальних засобів. Як невербальні засоби спілкування студенти обирають жести, різні наочні схеми. Також до комунікативних стратегій студентів у такому разі можна віднести їхнє вміння вибирати лінію своєї мовленнєвої поведінки залежно від ситуації спілкування: мовленнєва поведінка згоди, мовленнєва поведінка

незгоди і доказу, мовленнєва поведінка констатації фактів тощо. Отже, рольова гра «Інсценований судовий процес» розвиває у студентів-юристів різноманітні стратегічні вміння і навички, реалізація на практиці яких сприяє розвитку у студентів даної спеціальності стратегічної компетенції.

Розглянемо метод проблемного навчання як засіб формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей у процесі навчання їх професійно орієнтованого мовлення іноземною мовою.

Існує безліч методів проблемного навчання. У рамках нашої статті ми розглянемо метод проблемної дискусії. Суть проблемного методу полягає в порушенні проблеми, спричиненої якоюсь ситуацією. Для студентів юридичного факультету можна запропонувати такий варіант організації проблемної дискусії. Викладач дає прочитати невеликий уривок тексту, у якому висвітлена проблемна ситуація. Потім викладач запитує, які способи вирішення проблеми можуть запропонувати студенти. У процесі обговорення проблеми студенти пропонують свої варіанти вирішення, застосовують водночас комунікативні стратегії доказу, констатації фактів, переконання, згоди, незгоди. Також до комунікативних стратегій у даному разі можна віднести стратегії, що дозволяють отримувати й аналізувати інформацію під час читання запропонованого уривка тексту, а також із мовлення своїх одногрупників. До навчальних стратегій відносять застосування лексичних і граматичних навичок у мовленні, тобто стратегії, що забезпечують лексичну і граматичну побудову висловлювання та сприйняття на слух чужого висловлювання. Крім того, до навчальних стратегій, що розвиваються у студентів нелінгвістичних спеціальностей під час використання як ігрових методів, так і методів проблемного навчання, відносять стратегії, що дозволяють студентам застосовувати під час іншомовного спілкування знання, здобуті ними на заняттях з інших дисциплін.

Формування стратегічної компетенції, на нашу думку, сприяє розвитку такої якості суб'єкта освітнього середовища закладу вищої освіти, як автономність. У документах Болонського процесу автономність виділена як одна з компетенцій, ключових для випускників першого ступеня вищої освіти [11, с. 174].

Висновки і пропозиції. З усього сказаного вище можна зробити висновок, що формування стратегічної компетенції є одним із важливих завдань професійно орієнтованого навчання іноземної мови в закладах вищої освіти в сучасних умовах полікультурної і мультилінгвальної взаємодії учасників освітнього процесу. Формування стратегічної компетенції має здійснюватися відповідно до основних методичних принципів. Також

під час формування у студентів стратегічної компетенції необхідно враховувати психологічні основи і механізми виду мовленнєвої діяльності, на розвиток умінь якого спрямовано застосування того чи іншого методу. Основними засобами формування стратегічної компетенції під час навчання мовлення є активні методи навчання, як-от ігрові методи і методи проблемного навчання. Розроблення і впровадження навчально-методичних посібників із розвитку стратегічної компетенції в рамках іншомовної комунікативної компетенції з дисципліни «Іноземна мова», що містять тривалі ігри професійно орієнтованої спрямованості для студентів немовних спеціальностей, буде мати величезне дидактичне значення і допоможе сформувати професіонала вищого ступеня нового покоління.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И. Ключевые компетенции новая парадигма результата современного образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
2. Багузина Е. Вебквест-технология как дидактическое средство формирования иноязычной коммуникативной компетенции (на примере студентов неязыкового вуза) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2012. 29 с.
3. Canale M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *The applied linguistics reader*. London : Routledge, 1980. № 1. P. 1–47.
4. Bachman L. Fundamental considerations in language testing. Oxford : Oxford University Press, 1991. 408 p.
5. Hymes D. Vers la competence communication. France : DIDIER, 1991. 143 p.
6. Тинкалюк О. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів. *Вісник Львівського університету. Серія «Педагогічна»*. 2008. Вип. 24. С. 53–63.
7. Ek J. van, Trim L. Threshold level Cambridge. Great Britain : CUP, 1992. 173 p.
8. Ванівська О. Комунікативно-прагматичний підхід у формуванні стратегічної іншомовної компетентності. *Молодь і ринок*. 2016. № 8 (139). С. 56–60.
9. Жинкин Н. Механизмы речи. Москва : АПН РСФСР, 1968. 569 с.
10. Войтова С. Социальная культура и роль образования в ее формировании : автореф. дис. ... докт. филос. наук. Санкт-Петербург, 1997. 311 с.
11. Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. 536 с.

Ridel T., Kyrychenko T. Forming strategic competence while mastering a foreign language by students of non-linguistic specialties

The paper describes the concept of “strategic competence” as one of the most important structural elements of the foreign language communicative competence. The authors consider the formation of strategic competence in students of nonlinguistic professions on the example of speaking aspect training. It is noted that the main task of the process of teaching a foreign language at a non-linguistic institution of higher education or to students of non-linguistic specialties is the formation of students’ professional foreign language communicative competence. It is determined that teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties should be professionally oriented. It is analyzed that strategic competence is one of the important structural components of foreign language communicative competence. It was found that the classification of strategies that are formed in students in the process of forming strategic competence causes differences. In this regard, the authors suggest the analysis of definitions and the division of strategies into two types: educational and communicative. Comparing the basic mechanisms of speech and the division of strategies into educational and communicative, it was concluded that to implement the operational mechanism of speech the student must have a well-developed ability to apply learning strategies, which consist in the implementation of lexical, phonetic and grammatical skills. Important methodological principles on which the formation of strategic competence should be based are highlighted. It is proposed to use active teaching methods as a means of successful formation of strategic competence in students of non-linguistic specialties in the process of speaking aspect training. It is proved that active teaching methods include game methods and the method of problem-based learning. The study found that among the game methods especially popular are role-play games, in which students learn to apply two types of strategies to achieve the main goal – the implementation of professional-oriented communication in a foreign language: educational and communicative. The method of problem-based teaching as a means of forming strategic competence is described – the method of problem-based discussion. As a result of the study it was found that the formation of strategic competence contributes to the formation of autonomy – a quality of the subject of the educational environment. It is proposed to develop and implement teaching guides for the development of strategic competence in the framework of foreign language communicative competence within the scope of the subject “Foreign Language”.

Key words: *strategic competence, students of non-linguistic specialties, foreign language, active teaching methods, role-play, problem-based teaching method, professional foreign language communicative competence.*